

"האביב הערבי" ועליית האסלאם הפוליטי

בנדטה ברטי

כאשר החברה האזרחית בטוניסיה יצאה לראשונה לרחובות של סידִי-בו־סעיד כדי למחות נגד השחיתות של הממשלה ואלומות המשטרה, לא ניתן היה לשער שהפגנות אלו יזכו במהרה לתהודה כה רחבה באזור כולו. ההשפעה וההיקף של הגל האזורי המאסיבי של מחאה פוליטית וחברתית, שהתפתח בעקבות ההפגנות נגד בן עלי בטוניסיה, שטפו את המזרח התיכון בסערה, הציבו סימני שאלה בפני גישות ניתוחיות מקובלות וערערו הלכי רוח שאפיינו את תושבי האזור.

בשנה החולפת נמשך גל התנועות הפוליטיות והחברתיות במזרח התיכון וצפון אפריקה: חלק ממדינות האזור חוו מהפכות מלאות, חלקן נמצאות עדיין בעיצומה של סערה פנימית, ובאופן כללי אף מדינה ערבית לא נותרה חסינה לחלוטין מפני השינוי האזורי הסוחף. מנקודת מבטה של ישראל, "האביב הערבי" מציב אתגרים הנובעים מאי־היציבות האזורית. בין החששות המרכזיים של ישראל נמצאת הדאגה שעם שקיעת אבק המהפכות יתברר כי הגורם שהתעצם ביותר בעקבות השינויים שפקדו את האזור הוא המחנה האסלאמי. ישראל רואה בהתחזקות "האסלאם הפוליטי" פוטנציאל לבעיה משום אופיו האידיאולוגי הנוקשה, המלווה ברגשות האנטי־ישראליים העלולים להתבטא בחוסר הנכונות לקבל אותה באזור. במקביל, התעוררה בישראל תקווה כי עם הזמן, בכפוף להפיכת המזרח התיכון לחופשי ודמוקרטי יותר, תשופר גם סביבתה האסטרטגית של ישראל.

במאמר זה תידון עלייתו של האסלאם הפוליטי, תוך ניסיון להציג הערכה שאינה מונוליטית של גורמים אסלאמיים שונים ושל האינטרסים שלהם. הניתוח יתמקד בשינויים שהתרחשו בתחומי הביטחון, הכלכלה, יחסי החוץ והמדיניות במדינות שונות מאז שהארגונים האסלאמיים הפכו בהן לגורם מרכזי יותר. כן ייבחן השיח

בישראל אודות ה"אביב הערבי" ועליית האסלאם הפוליטי. לבסוף יוצג מאזן האיומים וההזדמנויות לישראל, כתוצאה מעליית תנועות האסלאם הפוליטי באזור.

אסלאם פוליטי לפני ואחרי "האביב הערבי"

תנועות האסלאם הסוני, ששורשיהן בתחיית האסלאם וברפורמות של המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, הגבירו בהדרגה את פעילותן במזרח התיכון, בעיקר מאז סוף שנות השבעים של המאה הקודמת, כתנועות עממיות, הצומחות מלמטה. הגדרה משותפת של תנועות אלה כמשתייכות לזרם אחד, המכונה 'האסלאם הפוליטי' היא משימה מורכבת במיוחד, שכן מעולם לא הייתה "תנועה אסלאמית" אחידה ומלוכדת במזרח התיכון. למרות שכל הקבוצות האסלאמיות חולקות מכנה משותף – רצון לראות את הקהילות שבקרבתן התפתחו חוזרות לחיות על פי עיקרי האסלאם ואמונה שהמערכת הפוליטית אמורה להיות מעוצבת על פי מצוות הדת – כל קבוצה מקנה עדיפות שונה ומשמעויות שונות לדרכים להשגת יעדים אלה.

הארגון האסלאמי המוכר והמשפיע ביותר במזרח התיכון הוא ללא ספק "האחים המוסלמים", אם כי התפשטות האסלאם באזור היא תופעה רחבה יותר מזו שמייצג הארגון. אפילו בקרב "האחים המוסלמים" התפתחו במהלך העשורים האחרונים זרמים שונים, החל בירדן, דרך סוריה ועד רצועת עזה, המושפעים מההקשר המקומי השונה שבו הם פועלים. לאור זאת, יהיה זה פשטני לומר שקיימת תנועה אסלאמית מונוליתית או מרכזית באזור. זוהי המגבלה המרכזית הראשונה שיש להכיר בה במסגרת הניסיון להבין כיצד תנועות אסלאמיות שונות הצליחו לשגשג בעקבות "האביב הערבי". ההבדלים המקומיים בין התנועות האסלאמיות במזרח התיכון הביאו לכך שהן מילאו תפקיד שונה בעידוד וקידום גלי המחאה המקומיים. לדוגמה, למפלגה האסלאמית המרכזית בטוניסיה – "א־נְהְדָה" – היה כוח מועט בלבד ויכולת ארגונית מוגבלת עד לעידן שאחרי משטר בן עלי.¹ מנהיגי הארגון היו ברובם בגלות, ותומכיהם המקומיים שהו בכלא או במחתרת בשל היד הקשה מצד המשטר, במיוחד מאז שנות התשעים המוקדמות.² לנוכח מצב זה, התנועה לא שיחקה תפקיד מכריע בארגון המחאות. גם במצרים, "האחים המוסלמים" לא היו מהמארגנים הראשונים של המחאה העממית. הארגון לא השתתף בתהלוכת "יום הזעם" של ה-25 בינואר 2011, שהציתה למעשה את המהפכה, אך אנשיו הצטרפו להפגנות בתוך ימים ספורים וכך תרמו להפלת הנשיא מובארכ.³ בשאר רחבי האזור, מירדן ועד סוריה ולוב, מילאו תנועות אסלאמיות תפקיד

בהפגנות ההמוניות נגד הממשלים, אך לא היו השחקנים היחידים שהיו מעורבים בהן, ותפקידן ומצבן השתנה ממקרה למקרה.

אמנם, "האביב הערבי" לא היטיב עם כל הקבוצות האסלאמיות באזור. כך, ארגון חזבאללה הלבנוני נותר בשולי התהליך ואף הפסיד אמינות פוליטית ופופולאריות בעקבות תמיכתו במשטרו של בשאר אל-אסד בסוריה. ועם זאת, למרות ש"האביב הערבי" לא החל בעקבות התגייסות אסלאמית אזורית, בארצות שבהן חל שינוי במשטר הצליחו לרוב התנועות האסלאמיות לרכוב על הגל המהפכני ולשפר את מעמדן ואת כוחן.

כמה סיבות מסבירות את המגמה האזורית הזו. ראשית, מפלגות אסלאמיות – ומצרים היא דוגמה מובהקת לכך – היו מאורגנות טוב יותר ממפלגות חילוניות, וזאת כתוצאה מהעובדה שמשטרים רודניים מנעו התפתחות של חברה אזרחית פעילה מבחינה פוליטית או התגבשות של אופוזיציה פוליטית עצמאית. במקביל, פעילותן החברתית של תנועות אסלאמיות, שהמוטיבציה שלהן נבעה מערכים אסלאמיים של פעולה אזרחית וחברתית, הביאה להתבססותן בקהילה המקומית. כך, למשל, תנועה כמו "האחים המוסלמים" במצרים נהנתה הן מנוכחות חזקה בשטח והן מאסטרטגיה ארגונית מפותחת ברמת הקהילה והציבור. שנית, המפלגות האסלאמיות נהנו ממוניטין של תנועות ישירות והגונות ונתפשו כגורמים פוליטיים שלא התפשרו עם המשטר הרודני הישן. אותן קבוצות הצליחו למתג עצמן כמי שמציעות התחלה חדשה ונקייה, מנותקת מהמשטר הקודם המושחת. שלישית, עליית האסלאם היא לא רק תוצאה של הצלחתו, אלא גם תוצר לוואי של היעדר אחדות וארגון בקרב המפלגות החילוניות. על רקע זה בלטה בשנה החולפת מגמה של התעצמות התנועות האסלאמיות ברחבי האזור. במקרה של טוניסיה, מפלגת "א-נהדה" זכתה בבחירות למועצה המחוקקת באוקטובר 2011 ומאז היא שולטת ללא עוררין בפוליטיקה הטוניסאית.⁴ במקביל התחזקה בטוניסיה גם התנועה הסלפית. למרות שקבוצה זו שולית מבחינה מספרית ומתגמדת פוליטית לעומת "א-נהדה", ניכר שיפור במעמדה ובתפקידה בתקופה שלאחר המהפכה.

במצרים ניצחו התנועות האסלאמיות בבחירות לפרלמנט – רשימת "האחים המוסלמים" זכתה בכמעט 47 אחוזים מהמושבים. גם "הגוש האסלאמי" של הסלפים, בראשות מפלגת "א-נור", זכה בכ-25 אחוזים מהמושבים. תוצאות משמעותיות אף יותר נרשמו בבחירות שנערכו בפברואר 2012 למועצת השורא (מועצת החכמים).⁵ חודשים ספורים לאחר מכן זכה מועמד "האחים המוסלמים" לנשיאות, מוחמד מורסי, ברוב דחוק מול מי שהחזיק אז במשרה, אחמד שפיק, גנרל לשעבר בחיל האוויר שהיה מקורב למשטר מובארכ.

אמנם, בתקופה שבין פברואר ליוני 2012 נרשמה ירידה בתמיכה הציבורית ב"אחים המוסלמים".⁶ אולם "האחים המוסלמים" שולטים בחיים הפוליטיים במצרים, בייחוד לאחר שהנשיא מורסי הצליח לנגוס בכוחו של הצבא המצרי כשהדיח כמה מהדמויות הבכירות בו, וביניהן מוחמד חוסיין טנטאווי, מי שהיה שר ההגנה וראש המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, וכן באמצעות ביטול כמה מהחוקים שחוקקה המועצה הצבאית העליונה ואשר נועדו להגביל את כוחו של מורסי למשול.⁷ מכת נגד זו של מורסי באוגוסט 2012 קיבעה את כוחו והפחיתה באופן משמעותי את כוחן של האליטות הצבאיות ששלטו בפועל במדינה מאז הפלת מובארכ.

למרות זריקות העידוד שבהן זכו תנועות אסלאם פוליטי, עדיין מוקדם לקבוע כיצד ישנו התפתחויות אלה את מדיניות הפנים והחוץ של המדינות שבשליטתן. כדי להעריך את ההשפעה של ארגונים אלה, יש לנסות ולנתח את יכולתם להישאר בשלטון, שכן יכולת הביצוע שיפגין "המודל האסלאמי" תלויה מאד ביכולת הארגונים האסלאמיים לממש את הבטחותיהם לבוחריהם. המפלגות האסלאמיות מודעות היטב לכך שאידיאולוגיה ללא משילות טובה נועדה לכישלון. זו הסיבה שבתום הבחירות הן יצרו שיתוף פעולה עם קשת רחבה של גורמים פוליטיים. זו גם הסיבה לכך שהממשלות החדשות בעולם הערבי טרודות בענייני פנים, בעוד נושאי חוץ וביטחון, ובפרט אלה הנוגעים לישראל, נדחקים מראש סדר היום.

עם התמסדות המהפכות צצות יותר ויותר מחלוקות פנימיות בתוך המחנה האסלאמי. כך מתערערת ההערכה, לפיה מדובר בעליית כוחו של "אסלאם פוליטי" מאוחד. יחד עם זאת, נוכח ענייני של כל הקבוצות האסלאמיות הפוליטיות בצבירת עוצמה, פופולאריות ולגיטימיות, יש חשיבות מיוחדת לבחון כיצד כל קבוצה כזו, בנפרד, תנסה לאזן בין אידיאולוגיה לפרגמטיות.

מבט מישראל – תגובות לעליית האסלאם הפוליטי

ישראל עקבה מקרוב אחר ההתרחשויות במזרח התיכון מתוך הבנה ששינוי פוליטי בקנה מידה רחב עלול להשפיע על יחסיה עם שכנותיה ועל מאזן הכוחות הכללי באזור. מדיניותה הרשמית נוכח ההתפתחויות התאפיינה בהימנעות מכוונת מנקיטת עמדה. יחד עם זאת, ההערכה הראשונית של ישראל הייתה ששינוי פוליטי מהיר ולא מבוקר זה לא עולה בהכרח בקנה אחד עם האינטרסים שלה. מאז תחילתו של "האביב הערבי", ישראל משקיפה על השינויים באזור תוך חשש לשמירת היציבות בכלל ולהסכמי השלום שלה עם מצרים וירדן בפרט. נטייה זו מסבירה מדוע הוויכוח

סביב השינויים הפוליטיים בטוניסיה – מדינה שנחשבת "פריפריאלית" ואשר הקפיאה את קשריה עם ישראל מאז האינתיפאדה השנייה⁸ – היה שולי יחסית, בעוד ששינוי המשטר במצרים סווג מייד כסוגיה בעלת חשיבות מכרעת.

לאור זאת, כאשר פרץ גל ההפגנות ההמוניות בטוניסיה ובקהיר, ישראל תמכה בשקט בשמירה על הסטאטוס קוו. במקרה של טוניסיה, ראש הממשלה בנימין נתניהו הצהיר שהוא מקווה שתוחזר היציבות.⁹ קריאות דומות נשמעו בתכיפות גדולה יותר כלפי האירועים במצרים, ובהן של הרמטכ"ל ושר הביטחון לשעבר, שאול מופז, שהצהיר כי התרחיש הטוב ביותר לישראל הוא שהמצב במצרים ישוב לסטאטוס קוו אנטה ושהמשטר ישתלט על המחאה נגדו.¹⁰ למרות שממשלת ישראל לא תמכה באופן רשמי במשטר או באופוזיציה במצרים, דווח כי גורמים ישראלים רשמיים עודדו מאחורי הקלעים את בעלי בריתם האמריקנים והאירופים לרסן את הביקורת שלהם על משטר מובארכ.¹¹

תשומת לב דומה הקדישה ישראל גם למחאה הגורפת שפרצה בסוריה, בייחוד בשל הגבול המשותף שהיא חולקת עם ישראל ומשקלה המרכזי בסכסוך הישראלי-ערבי. דומה שהן מנתחי המדיניות והן מקבלי ההחלטות בישראל היו חלוקים בנוגע לשאלה איזו תוצאה של ההתפתחויות בסוריה עדיפה ביותר לישראל. מצד אחד, היו שהצהירו שהיכולת של בשאר אל-אסד לשמור על השקט ברמת הגולן הופכת אותו לראוי לתמיכה, במיוחד לאור האפשרות ששינוי המשטר בסוריה עלול להוביל לעליית כוחם של גורמים רדיקליים יותר בחברה הסורית.¹² מצד שני, החלו לצוץ קולות אחרים שתמכו בשינוי הסטאטוס קוו, בטענה שנפילת אסד תהווה מכה לאיראן ותביא לשיפור מיידי במצבה הביטחוני של ישראל.¹³ בעוד שהמחנה התומך בסטאטוס קוו ייצג את ההערכה הרווחת בחודשים הראשונים של ההתקוממות בסוריה, ככל שהעימות התפשט והסלים מבחינת האלימות וההיקף, החלה ישראל לנוע בהדרגה לעבר העמדה השנייה הנוטה להתנגד להמשך סטאטוס קוו.¹⁴

ישראל נותרה זהירה ביחסה כלפי "האביב הערבי" ככל שחלף הזמן, וזאת על שום החשש מטיבה ההפכפך של ההתקוממות בעולם הערבי ומהפוטנציאל הגלום בה לאי-יציבות באזור. במיוחד ניכר חשש כי התסיסה תסכן את הסכמי השלום עם מצרים, הנתפשים בישראל כבעלי חשיבות מכרעת לביטחונה ולמעמדה האזורי.¹⁵ כבר בפברואר 2011 הצהיר בנימין נתניהו: "ההיסטוריה הקרובה מלמדת על מקרים רבים במזרח התיכון שבהם גורמים אסלאמיים ניצלו לרעה את כללי המשחק הדמוקרטי כדי לצבור כוח ולכפות משטרים אנטי-דמוקרטים..."¹⁶ החשש שביטא נתניהו היה כפול: ראשית, שאיראן תנסה להשתמש במהפכות בעולם הערבי לחיזוק כוחה ומעמדה

באזור, כפי שאמר בהתייחסו למטרותיה סביב האירועים במצרים: "המשטר האיראני אינו מעוניין לראות מצרים שמגנה על זכויות היחיד, הנשים והמיעוטים. הוא אינו מעוניין במצרים מתקדמת שמאמצת את המאה ה-21... הוא מעוניין במצרים שתהפוך לעזה שנייה ותונהג בידי כוחות רדיקליים שמתנגדים לכל מה שהעולם הדמוקרטי דוגל בו".¹⁷ שנית, נתניהו הביע דאגה מהתפקיד וההשפעה הגוברים של ארגונים אסלאמיים במזרח התיכון שלאחר המהפכות. בנאום שנשא באפריל 2011 הוא הסביר חשש זה באומרו שישראל הייתה רוצה לראות את "האביב האירופי של 1989", אך במקום זאת מתכוננת לקראת "חורף איראני".¹⁸ לדבריו, הארגונים האסלאמיים צפויים לנצל את התסיסה באזור ולנסות להשתלט עליו בהדרגה. בנובמבר 2011 העריך ראש הממשלה כי "הסיכויים הם שנראה גל אסלאמי השוטף את המדינות הערביות, גל שהוא אנטי-מערבי, אנטי-ליברלי, אנטי-ישראלי ובסופו של דבר אנטי-דמוקרטי".¹⁹

ההשקפה הפסימית של בנימין נתניהו סביב העידן הצפוי שלאחר המהפכות בעולם הערבי, מתבססת על ההערכה שארגונים אסלאמיים זכו להצלחות ב"אביב הערבי".²⁰ ואולם, הערכה זו אינה מקובלת על הכל, ויש המדגישים את טיבו הלא אחיד של האסלאם הפוליטי ואת התמריץ שיש לקבוצות אסלאמיות לפעול באופן פרגמטי, במיוחד נוכח הבעיות הכלכליות החריפות שהמזרח התיכון וצפון אפריקה ניצבים בפניהן. סברה המנחה הערכה זו היא, שגורמים אסלאמיים שיצברו מעמד וכוח פוליטי יתמקדו בטיפול בבעיות הפנימיות, ויניחו זמנית את "תיק ישראל" בצד. אמנם, הספקנות כלפי השינויים בפוליטיקה האזורית משתקפת גם בחרדה הכללית שחשה האוכלוסייה בישראל בעקבות שינויים אלה. לדוגמה, בסקר שנערך לקראת סוף 2011, 51 אחוזים מהישראלים טענו ש"האביב הערבי" עתיד לשנות את המצב לרעה מבחינת ישראל (לעומת 22 ו-15 אחוזים שטענו שהמצב יישאר ללא שינוי או ישתפר, בהתאמה).²¹ ואולם, הסקר שיקף גם את מה שמנהיגים ישראליים אמרו מאז תחילת התסיסה באזור, והוא שלטווח הארוך, דמוקרטיזציה תשפר את מעמדה של ישראל באזור.²² נתונים אלה משקפים את הוויכוח המתמשך בנוגע להשלכות החיוביות שעשויות להיות ל"אביב הערבי", ובהן נפילה אפשרית של משטר אסד בסוריה, היחלשות מעמדה וכוחה של איראן באזור, המשבר המתמשך של חזבאללה בלבנון, ההיערכות מחדש של חמאס במנותק מטהראן והפוטנציאל לדמוקרטיזציה של האזור בטווח הארוך.

לאור חוסר הבהירות הנוכחית ביחס לתוצאות ההתעוררות האזורית, אין זה מפתיע שישראל שמרה ככלל על פרופיל נמוך והתמקדה בהשקעה בביטחונה, במקביל למאמץ

לשמר את הסכמי השלום שלה עם מצרים וירדן. החרג היחיד למגמה זו היא סוריה, שלגביה ישראל נוטה כיום יותר לכיוון התנגדות להמשך הסטאטוס קוו.

עליית האסלאם הפוליטי והשפעתו על מעמדה של ישראל באזור ועל היחסים עם שכנותיה

כאשר מביטים על תהליך ההתייצבות בעידן שלאחר המהפכות בטוניסיה ובמצרים, ניתן לטעון שחששה של ישראל מעליית האסלאם הפוליטי כגורם דומיננטי בעיצוב השינוי התממש במידה מסוימת, גם כביטוי לזהות והקשר מקומיים במדינות השונות. טוניסיה יצאה לדרך דמוקרטית, גם אם מעט מפותלת, והמפלגה האסלאמית הראשית שלה, "א-נהדה", הפגינה יכולת לשיתוף פעולה עם גורמים פוליטיים שונים ועם המפלגות הליברליות והחילוניות המרכזיות במדינה.²³ במקביל, המפלגה מנסה לגשר בין הזהות הדתית והחילונית של טוניסיה. למרות זאת, המפלגה לא נמנעה מלהעביר כמה חוקים מעוררי מחלוקת, וביניהם חוק המאפשר פתיחת הזירה הציבורית בפני הסלפים ונקיטת אמצעים נגד התקשורת העצמאית.²⁴ בטוניסיה חלה גם עלייה בכוחו של זרם קיצוני יותר של הסיעה האסלאמית-סלפית, וחלק מהארגונים הקיצוניים יותר במדינה זכו לתשומת לב בינלאומית בספטמבר 2012 בעקבות התקפות אלימות שביצעו על השגרירות האמריקאית בטוניסיה, לכאורה בתגובה לסרטון שהופק בארצות הברית שלעג לאסלאם ולנביא מוחמד.

השינוי הפוליטי המתמשך בטוניסיה לא נמצא במוקד הדאגה הישראלית, נוכח היעדר קשרים בין שתי המדינות והשפעה ישירה של טוניסיה על המדיניות הישראלית. עם זאת, היחסים עלולים להידרדר עוד יותר אם אסיפת הנבחרים (constituent assembly) בטוניסיה תאשרר סעיף בחוקה שיאסור על כל קשר עם ישראל ועל כל "נורמליזציה" עם "הציונים"²⁵ – סעיף שקודם בעיקר מצד המפלגות הערביות הלאומיות בצד השמאלי של המפה, בהובלת מפלגת העבודה הקומוניסטית של טוניסיה.²⁶ גם "א-נהדה" אימצה את ההצעה, העולה בקנה אחד עם עמדתה המסורתית המתנגדת לשדרוג הקשרים עם ישראל. אף על פי כן, מאז הדיון הראשוני בסוגיה נסוגה "א-נהדה" במידה מסוימת מעמדה זו כששר החוץ רפיק עבד אל-סלאם יצא נגד מיסוד האנטי-נורמליזציה בטענה שאין בכך צורך, שכן טוניסיה ממילא לא תכיר לעולם בלגיטימיות של ישראל.²⁷ מכאן שגם אם לא יאושר הסעיף בחוקה האוסר כל קשר עם ישראל, אין לצפות לשיפור בקשרים הרשמיים בין ישראל לטוניסיה. מאז קריסת משטרו של בן עלי ניכרה מעורבות מוגברת של טוניסיה בנושא הפלסטיני, גם אם מעמדה של טוניסיה בהקשר זה נותר שולי יחסית. בינואר 2012

הגיע מנהיג חמאס ברצועת עזה איסמעיל הנייה לביקור בטוניסיה, על פי הזמנה מטעם מפלגת "א-נהדה". כן מילאה טוניסיה תפקיד בארגון כנס בנושא "אסירים ערבים ופלסטינים בבתי הכלא בישראל".²⁸ התפתחויות אלה השתלבו בחשש, שהביעה ישראל, מההשפעה העולה של סלפים קיצוניים בתוך החברה הטוניסאית, בין היתר בשל ההשפעה הפוטנציאלית שתהיה לכך על הקהילה היהודית הקטנה המתגוררת במדינה. מאז נפילת בן עלי, הביעו קבוצות סלפיות עמדה שלילית כלפי קהילה זאת. במהלך ביקורו של הנייה ארגנו הסלפים הפגנות אנטישמיות ואנטי-ישראליות המוניות, שנשמעו בהן קריאות "להרוג את היהודים".²⁹ "א-נהדה" גינתה חד-משמעית אירועים אלה, ובכך חזרה על התחייבותה להגן על אזרחיה ללא קשר לדתם. למרות זאת, המפלגה הואשמה בכך שהייתה רכה מדי כלפי הסלפים וכי לא לקחה ברצינות הראויה את האיום שאלה מהווים על החברה הטוניסאית והמיעוטים שבה.³⁰

אמנם עלייתם של גורמים פוליטיים חדשים, כמו מפלגת "א-נהדה" האסלאמית, משפיעה על השיח בטוניסיה כלפי ישראל, אך אין להגזים בחשיבותה של מגמה זו. כך, לדוגמה, היוזמה הפוליטית הממשית היחידה שעלולה להשפיע לרעה על היחסים בין שתי המדינות – הסעיף לאנטי-נורמליזציה בחוקה – קודמה בעיקר על ידי מפלגות חילוניות. עובדה זו מחלישה את הטיעון שעליית האסלאם הפוליטי היא שמחמירה את מעמדה של ישראל באזור; היא מצביעה דווקא על כך שגם גורמים אחרים בעולם הערבי מעורבים במגמה זו, המשקפת את הגישה השלילית הרווחת ברחוב הערבי בכלל כלפי ישראל ומדיניותה.

הקשיים ביחסי טוניסיה-ישראל בעידן שלאחר ה"התעוררות" הם כאין וכאפס לעומת המצב שמאפיין את יחסי ישראל-מצרים לאחר התמוטטות משטר מובארכ. כמו במקרה של טוניסיה, רגשות אנטי-ישראליים אינם נחלתו הבלעדית של האסלאם הפוליטי גם במצרים, ואין לראות בהם מגמה חדשה בעידן שלאחר המהפכה שם ובחירת מוחמד מורסי איש "האחים המוסלמים" לנשיאות. ההפך הוא הנכון; למרות שהנשיא המודח חוסני מובארכ היה שותף אמין בשימור הסכם השלום בין שתי המדינות, אפילו הוא מעולם לא עשה ניסיון להמיר את "השלום על הניר" בשלום ממשי. מובארכ אף הזין וקידם רגשות אנטי-ישראליים בחברה המצרית, בין היתר כאמצעי להסיט ביקורת ממשטרו לנושא ישראל. רגשות אנטי-ישראליים שניכרו במצרים לאחר נפילת משטר מובארכ לא היו, אם כן, תוצאה של "האביב הערבי", אלא ביטוי להמשכיות. בסקר דעת קהל שנערך באפריל 2011, 54 אחוזים מהנשאלים החזיקו בדעה שכדאי לארצם לבטל את הסכם השלום עם ישראל.³¹ גם מצרים שאינם מסכימים עם האסלאמיסטים ביטאו דעה דומה, כאשר 48 אחוזים מתוכם תמכו

בביטול ההסכם. במצרים קיים אפוא רוב המתנגד לקשר עם ישראל, (85 אחוזים מהנשאלים מחזיקים בעמדה שלילית כלפיה על פי סקר מאוחר יותר),³² ואף על פי כן נראה כי רובם לא תופשים את יחסי ישראל-מצרים כסוגיה בעדיפות גבוהה.³³ נתונים אלה מחזקים את ההערכה, שהתמקדות בפוליטיקה פנימית ובמשבר כלכלי מחלישה את התמריץ לתרגם רטוריקה אנטי-ישראלית למדיניות מעשית.

מקור דאגה נוסף מבחינת ישראל הוא חוסר השליטה של מצרים על חצי האי סיני מאז נפילת משטר מובארכ – מצב שיצר איום ביטחוני ישיר על ישראל ועל הסכם השלום בין שתי המדינות. מובהקותו של אתגר זה התבררה באוגוסט 2011, בעקבות התקפת הטרור שביצעו חמושים פלסטינים שחדרו לישראל מסיני.³⁴ בנוסף להיותו הוכחה לאיום הביטחוני הישיר כתוצאה מחוסר היכולת של מצרים לאבטח את האזור, הייתה לאירוע זה חשיבות מסיבה נוספת: צה"ל רדף אחרי התוקפים, וכתוצאה מחילופי אש בגבול נהרגו חמישה קציני ביטחון מצריים. התקרית גרמה משבר דיפלומטי בין שתי המדינות, מצרים איימה להחזיר את שגרירה והפגנות נגד ישראל התקיימו בכל רחבי המדינה.³⁵ גם לאחר שהמשבר יושב בהתנצלות מסוימת מצד ישראל,³⁶ המשיך הרחוב במצרים למחות. על רקע זה אירעה התקפה על שגרירות ישראל בקהיר. השגרירות פונתה ומאז לא חזרה לפעילות סדירה. אזור סיני המשיך מאז קיץ 2011 להיות רגיש מבחינה ביטחונית עבור ישראל. מתקפת טרור נוספת התבצעה באוגוסט בסיני, כאשר טרוריסטים תקפו עמדת אבטחה מצרית והרגו 16 חיילים מצרים, ולאחר מכן ניסו לחצות את הגבול לתוך ישראל בכלי רכב מצריים גנובים.³⁷ אירועים אלה העידו על הפוטנציאל המסוכן שיש לחוסר היציבות בסיני לא רק לביטחונה של ישראל אלא גם לקשריה הכוללים עם מצרים.

בעיות הביטחון של ישראל בסיני חושפות את המציאות המורכבת הניצבת בפניה בשנים האחרונות. מצד אחד, גם לאחר התמוטטות משטרו של מובארכ נמשך שיתוף הפעולה הביטחוני בין צה"ל לצבא מצרים³⁸ והתיאום הצבאי נותר בעינו. כמו כן, ישראל הסכימה שמצרים תפרוס באופן קבוע כוחות נוספים בסיני ותפעל צבאית נגד פעולות אלימות המתרחשות בתחומה. מצד שני, למרות שיתוף הפעולה הביטחוני המתמשך, חוזרת ישראל וטוענת כי מצרים לא עושה מספיק לטיפול בבעיות הביטחון בחצי האי סיני.³⁹

ישראל חוששת מפני המשך פגיעה בשיתוף הפעולה בינה לבין מצרים בכל תחום. בראייתה, מצרים שאחרי עידן מובארכ חצויה בין שני כוחות מרכזיים: הממסד הצבאי מצד אחד והכוח הפוליטי החדש בהובלת "האחים המוסלמים" מצד שני. בשלבים המוקדמים של התקופה שלאחר הפלת מובארכ ניהלה את המדינה המועצה הצבאית

הזמנית, וישראל ראתה מצב זה בחיוב בשל הגישה השמרנית ותומכת הסטאטוס קוו שאפיינה את המועצה ועל שום הקשרים שישראל ניהלה עם הצבא. אולם, כוחו של הצבא נחלש במהירות, במיוחד לאחר התקרית שאירעה באוגוסט בסיני. במקביל התבסס מעמדו של הנשיא החדש מורסי.

חשש מרכזי הוא מביטול הסכם השלום. "האחים המוסלמים" פיזרו תחילה הצהרות סותרות בנושא זה, שכללו "הכרזות מלחמה" (לא ריאליות בעליל), איומים לבטל את ההסכם, ולאחר מכן הבטחות לקיים משאל עם על המשך קיומו, עד שבהדרגה מיתנו את השיח בנושא זה.⁴⁰ מאז, עמדת "הארגון" המוצהרת היא לשמר את הסכם השלום, אם כי שינוי בכמה מתנאיו אינו נשלל, במיוחד בפרוטוקול המגביל את פריסת הצבא המצרי בסיני – אפשרות שישראל רואה בדאגה רבה. מקור נלווה לדאגה הוא הדמיון בין השקפתם של "האחים המוסלמים" על ההסכם לבין השקפתה של התנועה הסלפית המצרית ושל נציגתה הפוליטית – מפלגת "א-נור", לגבי ישראל.⁴¹

ניתן להעריך כי האפשרות שגורמים מצריים אלה יביאו לביטול הסכם השלום הינה קלושה למדי, אם כי הסיכוי שהם ינסו לשנות בו סעיפים היא בעלת סבירות גבוהה יותר, ועל ישראל להתכונן לה. יתר על כן, למרות שעמדת "האחים המוסלמים" לגבי הסכם השלום ושיתוף פעולה ביטחוני עם ישראל מבטאת פרגמטיות, אין לראות בכך פתח לשיפור היחסים אלא להמשך מגמת ההתקררות ביחסים. זאת, לאור הרקע האידיאולוגי האנטי-ציוני העמוק של "האחים המוסלמים" והאיבה הכללית בציבור המצרי כלפי ישראל. סימנים להתפתחות בכיוון זה ניתן היה לראות בהימנעותו של הנשיא מורסי מלבטא את שמה של ישראל ומכל תקשורת ישירה אתה, ובהמשך השימוש ברטוריקה אנטי-ישראלית על ידי דוברי "האחים המוסלמים". בין היתר, הוטחו האשמות ב"מוסד" הישראלי כאחראי למתקפה של אוגוסט 2012 בסיני.⁴² האיום הגדול ביותר על יחסי ישראל-מצרים ועל הסכם השלום בין שתי המדינות הוא המצב הביטחוני הרעוע, המופקר והלא בטוח בחצי האי סיני. בעוד שעימות צבאי מלא בין מצרים לישראל נראה כתרחיש לא סביר, חוסר פעולה מצד מצרים נגד הקבוצות החמושות בחצי האי סיני עלול להביא לתוצאות שמחירן יהיה גבוה לשני הצדדים. בנוסף להסלמה ברטוריקה העוינת ובצינון היחסים בין מצרים לישראל ברמה המדינית, הכלכלית וכנראה גם הצבאית, עליית האסלאם הפוליטי במצרים נראית בעייתית גם בשל הפוטנציאל להתפייסות בינה ובין איראן, וכן עקב הקשרים המתהדקים בין מצרים לחמאס ברצועת עזה, המחזקים את מעמדו של הארגון. למרות זאת, דומה שהמציאות מסייעת להקל במידת מה על החששות של ישראל בשתי סוגיות אלו.

ישראל ביטאה בכמה הזדמנויות את דאגתה מהתפייסות עתידית בין מצרים לאיראן, כמו למשל בפברואר 2011, כשהגיבה לידיעות בדבר שני כלי שיט איראניים שעמדו לחצות את תעלת סואץ בפעם הראשונה מאז המהפכה באיראן ב-1979. ראש הממשלה נתניהו אמר כי הידיעות משקפות את אי-היציבות באזור, שאיראן מנסה לנצלה לשם הגברת השפעתה, והביע דאגה עמוקה מכוונתה לשלוח שתי אוניות מלחמה דרך תעלת סואץ.⁴³

למרות האווירה המשופרת ביחסי מצרים-איראן, הרושם הוא שמצרים לא מעוניינת בבניית שותפות ממשית עם איראן. דוגמה לגישה זאת ניתן לראות בביקורו של הנשיא מורסי בטהראן באוגוסט 2012, במסגרת ועידת המדינות הבלתי מזדהות, שבה היה אמור להעביר את נשיאות הוועידה לאיראן (במסגרת רוטציה). אף שהיה זה ללא ספק ביקור היסטורי – הפעם הראשונה מאז מהפכת 1979 שכך רגלו של נשיא מצרי דרכה על אדמת איראן – מורסי היה רחוק מלהיות פייסני ומלאותת על רצון לחבור אליה. מורסי ניצל את הבמה שסופקה לו כדי להשמיע ביקורת חריפה על בן בריתה הראשי של איראן באזור – המשטר העלווי בסוריה ונשיאו בשאר אל-אסד. דבריו של מורסי עוררו ביקורת איראנית נוקבת, ומורסי אף הואשם בפזיזות וב"היעדר בגרות פוליטית".⁴⁴ למעשה, מורסי נתן ביטוי לרצונו לראות את מצרים עולה שוב ככוח אזורי משמעותי ולכוונתו לנהל מערכת יחסים עם כל הגורמים המרכזיים באזור, לרבות איראן וערב הסעודית. לכן, ולמרות שמצרים קרובה כיום לאיראן יותר משהייתה עקב המהפכה, אין לראות בכך הצטרפות שלה ל"ציר הרשע".

אשר לחמאס, מתברר ש"האחים המוסלמים" לא הצליחו עד עתה להביא לרדיקליזציה נוספת של הארגון. אמנם, "האחים המוסלמים" הם בעלי השפעה ניכרת על חמאס, וחלה התקרבות מצד מצרים לארגון בעזה כחלק מההתרחקות ממדיניות מובארכ (שצידד בצורה גלויה בארגון פת"ח),⁴⁵ אולם תהיה זו טעות להניח שתמיכה זו תביא בהכרח לזרימה חופשית של נשק ממצרים לרצועה או לעידוד מצרי לחמאס לחולל הסלמה במאבק נגד ישראל. למצרים ברור, במיוחד לאור התקפות הטרור האחרונות שביצעו חמושים פלסטינים מעזה דרך מצרים, שביטחונה הלאומי מאוים על ידי פעילות מסוג זה. לכן, יש לה דווקא עניין להיות מעורבת בדיאלוג רציני עם חמאס ולתבוע במסגרתו שכל הארגונים הפלסטיניים יפסיקו לתמוך בתאים קיצוניים הפועלים בשטח מצרים. חמאס שיתף פעולה עם מצרים לאחר ההתקפות האחרונות מסיני, בין היתר על ידי פעילות נגד הסלפים ברצועת עזה, הציע את עזרתו באבטחת הגבול ונקט אמצעים נגד מנהרות ההברחות, בתמורה לפתיחת מעבר הגבול עם הרצועה.⁴⁶ מצרים מצדה לא פתחה לחלוטין את הגבול בינה לבין רצועת עזה עקב בעיות האבטחה ולמעשה

גילתה עניין רב יותר בפעולה נגד המנהרות. מיותר לציין שאף אחת משתי פעולות אלה אינה לטובת חמאס. למרות זאת, נראה שמצרים תוכל למלא תפקיד בשכנוע חמאס לפעול ביתר חומרה נגד תאי ג'האד מקומיים. מאמציה של קהיר לגבש הפסקת אש בין חמאס לישראל, בעת העימות שהתחולל בזירת עזה בנובמבר 2012, עלו בקנה אחד עם מדיניות זו. ואכן, נראה ש"האחים המוסלמים" אינם מעוניינים להוסיף שמן למדורת העימות הישראלי-פלסטיני: דוברי "האחים" צידדו בהכרה בפועל של חמאס בדו-קיום עם ישראל, אמנם "בתנאי שהמדינה בתוך קווי 1967 תהיה ריבונית לחלוטין באוויר, בים וביבשה".⁴⁷

עם זאת, כאשר בוחנים את מכלול ההתפתחויות ביחסי ישראל-מצרים, המאזן המתקבל הוא שלילי. אין ספק שכוחם המתעצם של האסלאמיסטים, בגיבוי דעת קהל עוינת, ישפיע באופן שלילי על הקשרים ההדדיים בין שתי המדינות ויוביל לשלום "קר" אפילו יותר מבעבר ולמערכת יחסים מתוחה. כל זאת, על רקע הרטוריקה אנטי-ישראלית שבה משתמשות מפלגות נוספות במצרים, במטרה לגייס פופולאריות ולגיטימיות.

עליית האסלאם הפוליטי – מה צריכה להיות התגובה הישראלית?

הזעזועים שפקדו את המזרח התיכון בשנים האחרונות העצימו את כוחן של מפלגות אסלאמיות ברחבי האזור. עם זאת, לא קיימת תנועה אסלאמית הומוגנית ומאוחדת. זהויות מקומיות, כמו גם גורמים ארגוניים ופוליטיים, תורמים רבות לעיצוב מדיניות נפרדת של כל ארגון אסלאמי. מכאן שעל ישראל להימנע מנקיטת מדיניות אחידה כלפי גורמים אלה ולהתמקד במאמצים להבין אותם הלכי הרוח המנחים אותם ואת האינטרסים השונים שלהם. יתר על כן, העלייה הנוכחית של המפלגות האסלאמיות אינה מבשרת בהכרח מגמה ארוכת טווח. אם המפלגות האסלאמיות לא יוכיחו כישורי משילות יעילים, הפופולאריות והלגיטימיות שלהם יצנחו.

בטווח הקצר, בכל מקרה, השינויים הפוליטיים שנרשמו באזור אינם חיוביים מנקודת מבטה של ישראל. איום ממשי מבחינתה הוא התעצמות נוספת ברגשות וברטוריקה האנטי-ישראליים. למרות זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שגורמים אסלאמיים יסכימו לסוג של קשר עם ישראל. בעשורים שחלפו, ישראל ניהלה למעשה יחסים לא רשמיים ודיאלוג עם מדינות אסלאמיות, דוגמת הממלכה הסעודית. בעיצוב היחסים עם מדינות אלו, הפוליטיקה (וליתר דיוק המדיניות הישראלית כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני) שיחקה תפקיד חשוב הרבה יותר מאשר האידיאולוגיה. יתרה מכך, העלייה ברגשות העוינות כלפי ישראל לא קשורה רק לעליית המפלגות האסלאמיות,

אלא לעובדה שדעת הקהל בכללותה מחזיקה בגישה שלילית כלפי ישראל ומדיניותה, בעיקר ביחס לסוגיה הפלסטינית. ישראל התנהלה בעבר בלעדית מול הדרג העליון של החברה המצרית והתעלמה לחלוטין מדעת הקהל ומעמדת הציבור והרחוב. "ההתעוררות הערבית" מחייבת את ישראל לשנות מדיניות זאת. יחד עם זאת, לאור חריפות האתגרים הפנימיים שניצבים בפני המדינות הערביות שעברו מהפכה, אין זה סביר שההתנגדות לישראל תסלים עד כדי ראייתה כאיום אסטרטגי ממשי.

האיום השני על ישראל הוא האפשרות של פגיעה נוספת בקשריה עם מצרים, שכבר כך הוקפאו מבחינה דיפלומטית, מדינית וכלכלית. עד לאחרונה ישראל הייתה יכולה לסמוך על שיתוף פעולה צבאי איתן עם מצרים, אך החשש הוא שעם התבססות הנשיא מורסי ואנשיו בשלטון, קשרים אלה עלולים להצטנן אף הם. בעיות הביטחון המתמשכות בסיני וקריאתם של "האחים המוסלמים" לשינוי הסכם השלום מצביעים על בעיה אמיתית הניצבת בפני ישראל.

יחד עם זאת, השינויים האזוריים המתמשכים נושאים עמם לא רק איומים חדשים אלא גם הזדמנויות חדשות. אלו נובעות בעיקר מנפילה אפשרית של משטר אסד בסוריה, שמצדה עשויה תהיה להחליש הן את איראן והן את חזבאללה ולספק לחמאס תמריץ חזק להתנתק מ"ציר ההתנגדות". כיצד תוכל ישראל למנף את ההתפתחויות האזוריות לטובתה? האפשרויות הזמינות בפני ישראל אינן רבות, ונגזרות מכך שהשפעתה הישירה במזרח התיכון וצפון אפריקה מוגבלת למדי.

במבט קדימה, על ישראל להשקיע אף יותר מבעבר בשימור שיתוף הפעולה והתיאום עם מצרים. עליה להמשיך ולהדגיש בפני מצרים, תוך הסתמכות על סיועה של ארצות הברית, את החשיבות הרבה שיש לייחס לטיפול בוואקום הביטחוני בסיני. על ישראל להקפיד על מניעת הסלמה ועל תיאום עם מצרים של כל תגובה צבאית להתקפות שיבואו בעתיד מסיני. במקביל, ראוי שישראל תשקול שינוי מסוים של תנאי הסכם השלום עם מצרים. ישראל יכולה לנצל הזדמנות זו הן למשא ומתן מחודש על כמה מתנאי ההסכם לטובתה והן כדי להבטיח שמצרים, וביחוד "האחים המוסלמים", יאשררו את מחויבותם לשמירת השלום.

במונחים של מעמדה האזורי של ישראל והסיכויים לשיפור יחסיה עם גורמים שונים באזור, עליה להפנות יתר תשומת לב לסוגיית העימות הישראלי-פלסטינית. למרות ש"האביב הערבי" לא התמקד בזכויות הפלסטינים, ברור שמדיניות ישראל ביחס לרצועת עזה ולגדה המערבית נתקלת בהתנגדות עזה באזור. בעידן שבו עולה חשיבותה של דעת הקהל במזרח התיכון, יש לצפות שממשלות חדשות באזור יראו גם סוגיה זו כשיקול במדיניותן ובעמדתן כלפי ישראל. לאור זאת, חוסר התייחסות לסכסוך

הישראלי-פלסטיני, ובכלל זה לסוגיית ההתנחלויות בגדה המערבית, והסירוב לדבר עם חמאס ולעודד פיוס פנים-פלסטיני, עתידים לחבל באופן בלתי נמנע בכל מאמץ לשפר את היחסים הדיפלומטיים והמדיניים של ישראל באזור. במילים אחרות, מעמדה של ישראל במזרח התיכון נותר קשור באופן מהותי במדיניותה בשאלת הסכסוך. היעדר תהליך שלום רציני יחזק תחושות שליליות ברחוב הערבי כלפיה. גם לנוכח אתגרים ודינאמיקות חדשים באזור, הסוגיות המוכרות והישנות ימשיכו להשפיע על מעמדה ומקומה של ישראל בו.

הערות

- 1 זין אל-עאבדין בן עלי שלט בטוניסיה כנשיאה השני בשנים 1987 עד 2011.
- 2 Bruce Maddy-Weitzman, "Tunisia's Morning After", *Middle East Quarterly*, Summer 2011, <http://www.meforum.org/2977/tunisia-after-revolution>.
- 3 "Popular Protest in North Africa and the Middle East (IV): Tunisia's Way", *International Crisis Group*, Middle East/North Africa Report 106, April 28, 2011, pp. 8-9; Laurel E. Miller, Jeffrey Martini, F. Stephen Larrabee, Angel Rabasa, Stephanie Pezard, Julie E. Taylor, Tewodaj Mengistu, "Democratization in the Arab World, Prospects and Lessons from Around the Globe", *RAND Corporation*, August 2012, p. 95.
- 4 "Tunisia Coalition Agrees Top Government Posts", *BBC News*, November 21, 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15830583>.
- 5 David D. Kirkpatrick, "Islamists Win 70% of Seats in the Egyptian Parliament", *The New York Times*, January 21, 2012, <http://www.nytimes.com/2012/01/22/world/middleeast/muslim-brotherhood-wins-47-of-egypt-assembly-seats.html>; "Results of Shura Council Elections", *Carnegie Endowment*, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2012/02/29/results-of-shura-council-elections>.
- 6 <http://www.gallup.com/poll/154706/Support-Islamists-Declines-Egypt-Election-Nears.aspx>.
- 7 Dan Murphy, "Egypt's President Morsi Fires Senior General Tantawi, Asserting his Power", *The Christian Science Monitor*, August 12, 2012, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2012/0812/Egypt-s-President-Morsi-fires-senior-general-Tantawi-asserting-his-power>.
- 8 Mahmoud Muhareb, "Why is Israel Worried about the Tunisian Revolution?", *Arab Center for Research and Policy Studies*, February 7, 2011, <http://english.dohainstitute.org/Home/Details/5ea4b31b-155d-4a9f-8f4d-a5b428135cd5/2252aae6-511b-416f-b233-ae0027efbf19>.
- 9 Herb Keinon, "Monday Region's Events Show why Ironclad Security Deal is so Necessary, PM Says. MK Ayoub Kara Offers Assistance to Tunisian Envoy in Ramallah", *Jerusalem Post*, January 17, 2011, <http://www.highbeam.com/doc/1P1-188587361.html>.

- Ian Black, "Egypt Protests: Israel Fears Unrest May Threaten Peace Treaty", *The Guardian*, 10 January 31, 2011; Rebecca Anna Stoil, "Mofaz: It's Best for Israel if Mubarak Overcomes Protests", *Jerusalem Post*, February 1, 2011, <http://www.jpost.com/DiplomacyAndPolitics/Article.aspx?id=206131>.
- Black, "Egypt Protests: Israel Fears Unrest may Threaten Peace Treaty". 11
- לדוגמה, ח"כ איוב קרא מהליכוד הצהיר: "אני מעדיף את הקיצוניות הפוליטית של אסד על פני 12
הקיצוניות הדתית". ראו:
- Joshua Mitnick, "Amid Syria's Turmoil, Israel Sees Assad as the Lesser Evil", *The Christian Science Monitor*, May 6, 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2011/0506/Amid-Syria-s-turmoil-Israel-sees-Assad-as-the-lesser-evil>.
- Amos Yadlin and Robert Satloff, "Syria: The Case for 'The Devil We Don't Know'", 13
Washington Institute Policy Watch 1809, May 19, 2011, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/syria-the-case-for-the-devil-we-dont-know>; Herb Keinon: "If PNA Goes to UN, Declare all Agreements Null, Says Landau", *Jerusalem Post*, August 30, 2011, <http://www.jpost.com/DiplomacyAndPolitics/Article.aspx?id=236068>.
- Douglas Hamilton, "Israel Urges Tougher Action against Assad", *Reuters*, May 30, 2012, 14
<http://www.inss.org.il/upload/%28FILE%291338453132.pdf>.
- Yaakov Katz, "Ashkenazi: Unrest Could Change Our Security Reality", *Jerusalem Post*, 15
February 2, 2011, <http://www.jpost.com/Defense/Article.aspx?id=206263>.
- "Excerpts from PM Netanyahu's Statement at the Knesset", *Israeli Prime Minister's Office Website*, February 2, 2011. 16
שם. 17
- "Arab Spring may Turn into Iranian Winter: Israel PM", *Agence France Presse*, April 17, 18
2011, <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5j4sOmN0rkFs8yT2KSqtpiuGyrj5g?docId=CNG.eb63d08c46fc03277ee2b129a6b13866.c41>.
- "Excerpts from PM Netanyahu's statement at the Knesset", *Israeli Prime Minister's Office Website*, November 23, 2011, 19
http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Speeches+by+Israeli+leaders/2011/PM_Netanyahu_statement_Knesset_23-Nov-2011.
- ראו לדוגמה: 20
- Amos Yadlin, "The Arab Uprising One Year On", in: Yoel Guzansky, Mark A Heller (eds.), *One Year of the Arab Spring: Global and Regional Implications*, INSS Memorandum No. 113, Institute for National Security Studies, Tel Aviv, March 2012.
- Professor Shibley Telhami, "2011 Public Opinion Polls of Jewish and Arab Citizens of 21
Israel", *Anwar Sadat Chair for Peace and Development*, University of Maryland, November 2011, http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2011/12/01%20israel%20poll%20telhami/1201_israel_poll_telhami_presentation.

- 22 שם. 44 אחוזים מאמינים שדמוקרטיה תטיב עם ישראל ו-28 אחוזים מהמשיבים מאמינים שדמוקרטיה לא תיצור הבדל משמעותי. נשיא המדינה שמעון פרס הצהיר כי "עוני ודיכוי באזור הזינו את הטינה נגד ישראל, וככל שלשכנינו יהיה טוב יותר כך יהיו לנו שכנים טובים יותר". הוא הוסיף ואמר: "מהפכות במזרח התיכון יכולות להיות טובות לישראל".
The Associated Press, March 28, 2011, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/mideast-revolutions-could-be-good-for-israel-says-peres-1.352374>.
- 23 לדוגמה, "א-נהדה" התנגדה לאחרונה להוספת סעיף על השריעה בחוקה הטוניסאית והעדיפה להותיר בה אזכור כללי יותר לאסלאם, כפי שהיה בחוקות קודמות. המפלגה אמרה אמנם כי היא מאמינה שהייתה מצליחה לזכות במשאל עם בנושא זה, אך הצהירה שאין בכוונתה להתעקש על סוגיה מעוררת מחלוקת זו. החלטת "א-נהדה" זכתה למחאה חריפה מצד המחנה הסלפי:
s Constitution will not be Based on Sharia: Islamist Party, *Agence France Presse*, March 27, 2012, <http://www.alarabiya.net/articles/2012/03/27/203529.html>.
- 24 Bruce Maddy-Weitzman, "Bellwether Tunisia", *The Jerusalem Report*, October 8, 2012, <http://www.dayan.org/sites/default/files/JRepOCT08-19.pdf>.
- 25 "Tunisian Reform Council Split over Future Relations with Israel", *Al-Jazeera TV*, June 17, 2011 (Available through BBC Monitoring Middle East).
- 26 "Tunisian Parties Call for Incriminating Normalization with Israel", *BBC Monitoring Middle East*, July 8 2011; Oren Kessler, "Tunisia's Draft Constitution would Ban Ties with Israel. Some Officials want Clause Removed, but Face Opposition from Islamists and their Allies", *Jerusalem Post*, July 18, 2011, <http://www.highbeam.com/doc/1P1-194951355.html>.
- 27 "Tunisia's Ghannouchi Rules out Normal Ties with Israel", *Press TV*, April 1, 2012, <http://www.presstv.ir/detail/234200.html>; "Criminalization of Normalization with Israel Divides the Political Arena of Tunisia", *Al Bayan*, March 22, 2012, <http://www.albayan.ae/one-world/arabs/2012-03-22-1.1616260>, [Arabic].
- 28 "Tunis to Host Major International Conference in Support of Palestinian Prisoners in Israeli Jails", *Palestine News Network*, September 6, 2012, <http://english.pnn.ps/index.php/prisoners/2601-tunis-to-host-major-international-conference-in-support-of-palestinian-prisoners-in-israeli-jails>.
- 29 Kouichi Shirayanagi, "President Moncef Marzouki Visits Djerba Synagogue on Ten Year Anniversary of Al-Qaeda Attack", *TunisiaLive*, April 11, 2012; Ahmed Ellali, "Several Thousand Salafists Demonstrate for Islamic Law, Attack Dramatists in Tunis", *TunisiaLive*, March 25, 2012, <http://www.tunisia-live.net/2012/03/25/several-thousand-salafists-demonstrate-for-islamic-law-attack-dramatists-in-tunis/>; "Tunisia Islamist Leader Condemns Anti-Semitic Slogans", *Agence France Presse*, January 10, 2012, <http://www.ejpress.org/article/55488>.
- 30 "א-נהדה" פרסמה הודעה כי "סיסמאות אלו סותרות את רוח האסלאם ויש לראות בהן ביטוי של קבוצת שוליים המכוונת לחתור תחת פעולת 'א-נהדה' ולהכתים את תדמיתה":
Kouichi Shirayanagi, "President Moncef Marzouki Visits Djerba Synagogue on Ten Year Anniversary of Al-Qaeda Attack"; "Ennahdha a-t-il perdu le contrôle de ses troupes?" (Has

- Ennahdha Lost Control of its Troups?), *Le Temps*, January 8, 2012, <http://www.letemps.com.tn/article-62335.html>.
- "Egyptians Embrace Revolt Leaders, Religious Parties and Military, as Well", *Pew Global Attitudes Project*, April 25, 2011, <http://pewglobal.org/files/2011/04/Pew-Global-Attitudes-Egypt-Report-FINAL-April-25-2011.pdf>.
- "Poll: Israel Viewed Negatively around the World", *Jerusalem Post*, May 17, 2012, <http://www.jpost.com/NationalNews/Article.aspx?id=270291>.
- "Egyptians Embrace Revolt Leaders, Religious Parties and Military, as Well".
- Richard Spencer, "Chaos on its Borders Could See Israel's Worst Fears Realized", *The Telegraph*, August 18, 2011, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/8709665/Chaos-on-its-borders-could-see-Israelis-worst-fears-realised.html>.
- Dina Zayed And Marwa Awad, "Egypt to Create Border Buffer; Hundreds Protest Angrily at Israeli Embassy after Five Security Officers Killed Last Week", *The Gazette*, August 23, 2011 (Available from LexisNexis).
- Joel Greenberg, "Israel Mulls Ties with a Changed Egypt", *The Washington Post*, August 28, 2011, http://www.washingtonpost.com/world/middle-east/israel-mulls-ties-with-a-changed-egypt/2011/08/25/gIQA3Sc6iJ_story.html; Yaakov Katz, "Barak Apologizes to Egypt over Security Officers' Deaths", *The Jerusalem Post*, August 20, 2011, <http://www.jpost.com/DiplomacyAndPolitics/Article.aspx?id=234621>.
- Benedetta Berti, Zack Gold, "Security Vacuum in the Sinai", *The National Interest*, August 10, 2012, <http://nationalinterest.org/commentary/the-security-vacuum-the-sinai-7317?page=show>.
- Yaakov Katz, "Israel, Egypt to Work Together Against Terror", *The Jerusalem Post*, February 24, 2012, <http://www.jpost.com/Defense/Article.aspx?id=259104>.
- "Israel Considers Egypt's Request to Deploy More Troops in Sinai", *BBC Monitoring Middle East*, August 31, 2011; Yaakov Katz, "Israel Greenlights Egyptian Sinai Operation", *Jane's Defense Weekly*, August 15, 2012; Edmund Sanders, "Israel Praises Response to Border Breach: Intelligence helped avert a larger attack by militants from Egypt, officials say", *Los Angeles Times*, August 7, 2012.
- "Army Council: Egypt is Committed to all Treaties", *Egypt State Information Service*, February 13, 2011, <http://www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=53702>; Yaakov Lappin, "Muslim Brotherhood Leader: 'Prepare Egyptians for War with Israel'", *The Jerusalem Post*, February 1, 2011, <http://www.jpost.com/Headlines/Article.aspx?id=206130>; Eli Lake, "Muslim Brotherhood Seeks End to Israel Treaty", *The Washington Times*, February 4, 2011; Zvi Bar'el, "Muslim Brotherhood: We Will Not Put Egypt-Israel Peace Treaty to Referendum", *Haaretz*, April 22, 2012.
- "Senior Egyptian Politician Rejects Peace Between Egypt, Israel", *Fars News Agency*, December 28, 2011,

- <http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=9007279262>.
 Jake Wallis Simons, "Anti-Semitism in the new Egypt: even the president refuses to say 42
 the word 'Israel'", *The Telegraph*, September 2, 2012; "Netanyahu Says Mursi Not Ready
 to Say 'Israel'", *Aswat Masriya*, September 16, 2012; "Islamists Claim Israel behind Sinai
 Attack", *Al-Masry Al-Youm*, August 6, 2012,
<http://www.egyptindependent.com/news/islamists-claim-israel-behind-sinai-attack>.
 Ben Lynfield, "Israel 'Gravely' Concerned as Two Iranian Naval Ships Approach Suez 43
 Canal", *The Christian Science Monitor*, February 20, 2011.
 "Local Leader in Iran for First Time Since 1979 Revolution", *Tunis Afrique Presse*, August 44
 30, 2012; Thomas Erdbrink, "Iran Criticizes Morsi over Syria Remarks: Supreme leader
 accuses opposition supporters of trying to help Israel", *The International Herald Tribune*,
 September 1, 2012.
 "Egyptian Pre. to Meet Haniyeh Thursday", *KUNA*, July 26, 2012, <http://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2254762&language=en>; " Hamas Chief Hails 'Big Sister' Egypt 45
 after Mursi Meet", *al-Akhbar*, July 19, 2012, [http://english.al-akhbar.com/content/hamas-](http://english.al-akhbar.com/content/hamas-chief-hails-big-sister-egypt-after-mursi-meet)
[chief-hails-big-sister-egypt-after-mursi-meet](http://english.al-akhbar.com/content/hamas-chief-hails-big-sister-egypt-after-mursi-meet).
 Avi Issacharoff, " Hamas to Egypt: Reopen Gaza Crossing, and we will Shut Down 46
 Smuggling Tunnels: PA secretary says that the tunnels harm Egypt's security and called
 on them to be demolished", *Haaretz*, August 12, 2012, [http://www.haaretz.com/news/](http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-will-shut-down-smuggling-tunnels-1.457665)
[middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-will-shut-down-smuggling-](http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-will-shut-down-smuggling-tunnels-1.457665)
[tunnels-1.457665](http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-will-shut-down-smuggling-tunnels-1.457665).
 PA secretary says that the tunnels harm Egypt's security and called on them to be demolished,
 "Haaretz", August 12, 2012
[http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-](http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-will-shut-down-smuggling-tunnels-1.457665)
[will-shut-down-smuggling-tunnels-1.457665](http://www.haaretz.com/news/middle-east/hamas-to-egypt-reopen-gaza-crossing-and-we-will-shut-down-smuggling-tunnels-1.457665).
 David D. Kirkpatrick, Mayy el Sheikh, "Islamist Victors in Egypt Seeking Shift by Hamas", 47
The New York Times, March 24, 2012,
[http://www.nytimes.com/2012/03/24/world/middleeast/egypts-election-victors-seek-shift-](http://www.nytimes.com/2012/03/24/world/middleeast/egypts-election-victors-seek-shift-by-hamas-to-press-israel.html?pagewanted=all)
[by-hamas-to-press-israel.html?pagewanted=all](http://www.nytimes.com/2012/03/24/world/middleeast/egypts-election-victors-seek-shift-by-hamas-to-press-israel.html?pagewanted=all).